

УДК 338.124.4

В. П. Приходько,

д. е. н., с. н. с., заступник Голови Закарпатської обласної державної адміністрації

ФАКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

V. Prikhodko,

PhD, Senior Scientist, Deputy Head of the Transcarpathian Regional State Administration

FACTORS OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

У статті визначено фактори економічної безпеки держави, досліджено стан економіки України в контексті забезпечення її економічної безпеки.

The article identifies the factors of the economic security of the state; the state of the economy of Ukraine in the context of ensuring economic security.

Ключові слова: держава, економічна безпека, фактори.

Key words: state, economic security, factors.

ВСТУП

Економічна безпека є самонастроювальним інститутом, одночасно й економічним, і політичним, убудованим у ринкову систему господарювання, що виконує не тільки функції забезпечення ефективної роботи його підсистем і підрозділів, формування та підтримку довгострокової конкурентоздатності, але і функції захисту своїх економічних інтересів у тих випадках, коли економіка функціонує неефективно.

Становлення України як незалежної, демократичної, економічно розвинутої країни відбувається в умовах складної геополітичної ситуації, посилення глобальної фінансової кризи. Тому останні роки характеризуються непередбачуваністю, нестабільністю процесів, що відбуваються у сфері безпеки на глобальному, національному та регіональному рівнях.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Задачі статті:

— визначення факторів економічної безпеки держави;

— дослідження стану економіки України в контексті забезпечення її економічної безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми забезпечення економічної безпеки держави досліджуються як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Серед зарубіжних науковців Т. Гоббс, К. Дж. Ерроу, Д. Кауфман, А. Край, Д. Норт, П. Сойдо-Лобатон; вітчизняних — Л. Абалкін, С.А. Афонцев, Р. Капелюшников, О. Коленникова, Е.М. Лисицин, А. Олейник, С.А. Панарин, М. Пастернак-Таранущенко, Р. Ривкіна, А.В. Степаненко, Н.М. Ткачова, В. Черновская та інші.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фактором, що в значній мірі системно визначає економічну безпеку певної економічної (соціально-

економічної) системи будь-якого рівня — у тому числі і країни, є виробництво економічних ресурсів оптимально збалансованих за кількісними, якісними та структурними ознаками у розрахунку на душу населення. Саме від цього багато в чому залежать рівень, якість і тривалість життя населення і як самоцінної ідентичності, і як системоутворюючого компонента економічної безпеки, стан його (населення) здоров'я, якість харчування, рівень освіти, фінансові можливості держави і суспільства по забезпеченню соціального захисту непрацевдатних, розвиток науки і культури [6].

Соціальна складова є важливим фактором економічної безпеки будь-якої країни. У цьому контексті існує потреба у спеціальних заходах щодо зупинення падіння реальних доходів населення, а в подальшому — до забезпечення їх випереджального зростання порівняно з цінами. Це вимагає створення системи моніторингу таких ключових індикаторів соціальної безпеки, як розмір оплати праці працюючих, величина сукупних доходів на душу населення, їх структура та використання цих доходів, розмір прожиткового мінімуму, розподіл населення за рівнем середньодушового сукупного доходу, споживання продуктів харчування на душу населення, рівень безробіття, чисельність зайнятих в економіці, ступінь диференціації доходів різних верств населення, індекс освіти, показник здобуття загальної середньої освіти, відношення кількості пенсіонерів до зайнятого населення [5].

Поруч із цією — соціальною — складовою велике значення для системного забезпечення економічної безпеки держави має її техніко-виробнича складова, тобто здатність господарського комплексу країни в разі порушення зовнішньоекономічних зв'язків або внутрішніх соціально-економічних потрясінь оперативно компенсувати їх негативні наслідки, стійко здійснювати розширене відтворення, задовольняти суспільні (у тому числі і оборонні) потреби. Зазначена складова

тісно пов'язана як з матеріально-речовими, так і з соціальними чинниками виробництва.

Наступна — технологічна складова економічної безпеки передбачає такий стан науково-технічного потенціалу країни в рамках його НТП, який гарантує в мінімально короткі терміни самостійну розробку новітніх технологічних рішень, що забезпечують прорив в провідних галузях цивільного і оборонного виробництва [6].

Підвищення самозабезпеченості України в ключових технологіях, нарощування технологічного потенціалу на основі новітніх науково-технічних досягнень — все це, поза сумнівом, має зміцнювати економічну безпеку країни. Масове ж використання перспективних технологій сприятиме прискореному переходу економіки на інтенсивну модель розвитку, позитивним змінам експортно-імпоротної структури української економіки, зменшенню її економічної залежності від зарубіжних країн.

Але дійсність така, що загальний обсяг фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у 2006 році проти відповідного періоду 2005 року збільшився, проте його частка у ВВП залишається низькою — 0,96%, у 2005 р. — 1,16% (у 1991 р. — 2,44%) [3]. Обсяг коштів держбюджету на виконання всіх видів робіт становить 0,36%, тоді як Законом України "Про наукову і науково-технічну діяльність" визначено фінансування наукової та науково-технічної діяльності за рахунок держбюджету у розмірі не менше 1,7% ВВП. Досвід показує, що оптимальне для України порогове значення показника рівня витрат на науково-технічну діяльність має бути на рівні не менше 2% ВВП [7].

Фактично частка ВВП, яка витрачається на наукові дослідження в Україні, в 2—2,5 рази менше ніж у провідних країнах світу. Питомі витрати на наукові дослідження в розрахунку на одного науковця в Україні майже втричі менші, ніж у Росії, у 18 разів — ніж у Бразилії, в 34 — ніж у Південній Кореї і у 70 разів — ніж у США.

До того ж, в Україні спостерігається катастрофічне фізичне та моральне старіння й руйнація матеріально-технічної бази наукових і науково-дослідницьких закладів (ступінь зносу — більше 50%) [4].

Інноваційно-технологічна безпека визначається здатністю науково-технічного потенціалу генерувати позитивні зрушення в економіці. Науково-технічний потенціал України впродовж останніх років зазнав суттєвих втрат, і його сучасний стан становить відчутну загрозу інноваційно-технологічній безпеці.

Провідним напрямом самого НТП повинна бути гуманізація технічного прогресу, посилення "органогенної" гілки НТП, — як в самому широкому сенсі — життєзабезпечення, спрямованого на зсув пріоритетів у бік біології, біохімії, біофізики, медичних наук, інформаційних послуг, тобто у бік тих напрямів науки і техніки, котрі безпосередньо підвищують якість життя людей.

Другим важливим напрямом НТП повинно бути зниження енергоємності і матеріалоємності суспільного виробництва. Слід зазначити, що розвинені краї-

ни істотно просунулися в цьому напрямі, поступово переходячи до такого типу — інтенсивного — економічного зростання, коли задоволення виробничих і особистих потреб людей зможе здійснюватися за менших питомих об'ємів ресурсів, які залучаються до виробництва. Реалізація даного напрямку сприятиме забезпеченню сталого розвитку окремих країн і глобальної економіки в цілому. Розвинені країни приділяють виняткову увагу й розвитку інформаційних технологій, формуючи, власне, постіндустріальне (інформаційно-мережеве суспільство). Розвиток інформаційних мереж і супутникового зв'язку дозволяє легко долати національні кордони і додає життю суспільства дедалі більш глобального характеру за усіх неоднозначних, амбівалентних властивостей сучасного глобалізму.

Проте в Україні один з найвищих рівнів використання енергоресурсів у світі (сьогодні енергоємність ВВП України становить 0,89 кг умовного палива на 1 дол. США з урахуванням паритету реальної купівельної спроможності, що у 2,6 рази перевищує середній рівень енергоємності країн світу) [4].

У системі економічної безпеки важливим її елементом — як певний "органогенний" вимір безпеки — є продовольча складова, що характеризує здатність сільськогосподарського сектора економіки забезпечувати населення країни продовольством, а промисловість — необхідною сільськогосподарською сировиною.

На рівень продовольчої безпеки впливає багато факторів, таких, наприклад, як здатність національного АПК своєчасно реагувати на кон'юнктуру ринку, стабільність ресурсного забезпечення і кооперативних зв'язків АПК, наявність необхідних обсягів перехідних запасів; платоспроможність населення і доступність продовольства для всіх громадян; ступінь захищеності вітчизняних виробників продовольчих товарів від засилля імпоротної продукції тощо [1]. Рівень продовольчої безпеки України безпосередньо залежить від стану агропромислового комплексу.

У структурності економічної безпеки стосовно її "техногенного" виміру є особливою роль енергетичної складової безпеки, котра визначає гарантованість стабільності постачань енергоносіїв для потреб національної економіки і оборонного комплексу держави та потреб життєзабезпечення соціуму.

У структурі економічної безпеки важливе місце — як її "інтелектуальний" вимір — займає управлінська складова, що включає цілий набір відповідних умінь, навиків, необхідних для реалізації "безпекоємного" управління на макро- мезо- і мікрорівні економіки. Можна виділити дві основні групи умінь і навиків, котрими повинні досконало володіти фахівці в області управління для реалізації завдань економічної безпеки:

1) здатність реалізовувати весь управлінський цикл, спрямований на успішне вирішення проблеми, визначення перспективних цілей, раціональне планування роботи (своїх та підлеглих), чітке доведення завдань до виконавців, оперативне реагування на нові проблеми та їх нетривіальне розв'язання;

2) опанування комунікативної функції, тобто уміння спілкуватися з людьми, налагоджування контактів із співробітниками, партнерами, представниками зовнішніх організацій і державних структур, отримуючи від них неформалізоване (вербально-якісне) знання про певні "зрізи" та ситуації в станах економічної безпеки відповідних організацій і систем зі спроможністю надавати цьому знанню управлінського характеру.

Інформаційна складова економічної безпеки — як її "знаннєвий" вимір — передбачає такий порядок взаємного обміну економічними, соціальними, науково-технічними і військовими відомостями усередині як економіки країни, її державних і недержавних структур, так і їх відповідними зарубіжними партнерами, при якому, за усіх інших умов, гарантується належна таємниця ведення справ на користь держави, суспільства і конкретного господарюючого суб'єкта [6].

Більш конкретно, інформаційна функція структури економічної безпеки полягає в здобутті відповідною економічною системою в цілому і її елементами — зокрема — інформації, необхідної для здійснення погодженої і цілеспрямованої діяльності по досягненню системою потрібного рівня безпеки. Вимоги до реалізації цієї функції визначаються необхідністю і достатністю достовірної інформації, що надається певному компоненту структури економічної безпеки щодо його функціональних завдань і потреб.

"Негативною альтернативою" до інформаційної економічної безпеки є інформаційна небезпека, котра має місце у тому разі, коли величина і ймовірність можливого "інформаційного збитку", тобто за відсутності необхідної інформації, більше певного порогового значення припустимої неінформованості, що вимагає вжиття заходів щодо його запобігання, захисту об'єкта безпеки, застосування додаткової релевантної інформації в потрібному обсязі.

Відтак, хоча поняття "інформаційна безпека" і є дзеркально протилежним до поняття "інформаційна небезпека", воно в той же час означає "несиметричну" захищеність від можливості значущого інформаційного збитку [2].

Із формуванням інформаційно-мережевого (постіндустріального) суспільства значущість інформаційної безпеки у всіх сферах суспільного життя, включаючи економічну, постійно і інтенсивно зростає. Це пояснюється багатьма причинами, серед яких передує: швидкий розвиток можливостей інформаційної техніки і технології; інформаційний характер створюваної множини фінансових інструментів; посилення конкуренції між різними суб'єктами економічної діяльності від державних і транснаціональних корпорацій до окремих фірм із необхідністю швидкої аналітичної оцінки і прогнозування як свого стану, так і стану конкурентів; зростаючий вплив на суспільну свідомість різних груп населення електронних ЗМІ та реклами тощо.

Отже до факторів забезпечення економічної безпеки держави відноситься:

— соціальна складова;

- техніко-виробнича складова;
- технологічна складова;
- науково-технічний прогрес;
- продовольча складова;
- управлінська складова;
- інформаційна складова та інші.

ВИСНОВКИ

Фактором, що в значній мірі системно визначає економічну безпеку держави, є виробництво економічних ресурсів оптимально збалансованих за кількісними, якісними та структурними ознаками у розрахунку на душу населення, тобто соціальна складова. Поруч із соціальною складовою велике значення для системного забезпечення економічної безпеки держави має її техніко-виробнича складова. Наступними факторами є науково-технічний прогрес, продовольча складова, управлінська складова та інформаційна складова.

Необхідно зазначити, що стан даних факторів в Україні не завжди задовільний. Так, наприклад, науково-технічний потенціал України впродовж останніх років зазнав суттєвих втрат і його сучасний стан становить відчутну загрозу інноваційно-технологічній безпеці, спостерігається катастрофічне фізичне та моральне старіння й руйнація матеріально-технічної бази наукових і науково-дослідницьких закладів тощо.

Література:

1. Длугопольський О. Інноваційна діяльність як невід'ємна складова політики структурних перетворень в індустріальному виробництві: світовий досвід та українська специфіка / О. Длугопольський // Вісник Тернопільської академії народного господарства. — 2001. — № 6. — С. 75.
 2. Дорофійенко В.В. Инновационный менеджмент и научно-техническая деятельность: учеб. пособ. / В.В.Дорофійенко, В.П. Колосюк. — Донецк: ДонГАУ, 2001. — 409 с.
 3. Статистичний щорічник України за 2006 рік. — К.: Консультант, 2007. — 632 с.
 4. Ткачова Н.М., Чернов С.О. Механізм державного регулювання інноваційного ринку в Україні // Зб. наук. пр. ДонДУУ, т. IV, серія "Державне управління процесами життєдіяльності і галузевого розвитку регіону". — Донецьк, 2003. — С. 162—168.
 5. Ткачова Н.Н., Чернов С.А. Экономический механизм регулирования инновационных процессов // Зб. наук. пр. ІЕПНАН України "Економіка промисленості". — Донецьк, 2000. — С. 188—193.
 6. Хвесик М.А., Степаненко А.В., Ральчук О.М., Дорош Й.М. Антикризове управління економічною безпекою в умовах викликів фінансово-економічної глобалізації (державний і регіональний виміри): монографія. — К.: 2010. — 309 с.
 7. Яценко Н.М. Регіональна економічна безпека у контексті національної економічної безпеки / Н.М. Яценко // Актуальні проблеми економіки. — 2002. — № 3—6. — С. 10—18.
- Стаття надійшла до редакції 12.06.2013 р.*